

HOFFMANN ISTVÁN

A Bakonyalja etnikai viszonyai a honfoglalást követő évszázadokban

1. A Kárpát-medence etnikai viszonyairól a honfoglalás korában és az azt követő évszázadokban rendkívül kevés és bizonytalan ismerettel rendelkezünk. Ennek legfőbb oka a forráshiány, elsősorban a közvetlen források hiánya. A tudományos kutatás emiatt közvetett források felhasználására kényszerül, amelyek között a korból ránk maradt lokalizálható nyelvi anyag, a helynevek kitüntetett szereppel bírnak. Csakhogy a 11. század közepéig eredeti forrásból alig maradtak ránk helynevek, emiatt a nyelv- és névtörténeti kutatások olyan módszereket is igyekeztek és igyekeznek ma is kidolgozni, amelyek alkalmazásával a hiányok valamelyest kiküszöbölhetők, pótolhatók. A magyar nyelv- és névtudományban nagy hagyományai vannak az ilyen irányú munkálatoknak. Megalapozásuk leginkább MELICH JÁNOS nevéhez köthető, akinek módszereit KNEZSA ISTVÁN fejlesztette tovább. Az ő kutatási módszereik kidolgozása óta azonban több tudósgeneráció nőtt fel, és – előbb kevésbé, utóbb egyre gyakrabban – szóltak hozzá a kutatók az eredményeikhez. A bíráló, módosító megjegyzések azonban elsősorban elméleti-módszertani természetűek voltak,¹ és kevésbé érintették a nagy tudóselődök konkrét elemzéseit. Írásomban ezt a feladatot a Bakonyalja térségére vonatkozóan igyekszem elvégezni.²

2.1. MELICH a Honfoglaláskori Magyarország című művében (1925–1929) a Kárpát-medence nyelvi-etnikai képének felvázolásában azokra a helynevekre támaszkodott, amelyek már a 9. században is adathozhatóak, valamint azokra, „amelyekről feltehető, bár a IX. sz.-ban keletkezett emlékekben nincsenek meg, hogy a IX. sz. második felében meglehettek” (379). Az általam vizsgált térségre vonatkozóan ez utóbbiak között a Marcal néhány jobb oldali mellékvizének szláv eredetű megnevezését sorolja fel: *Gerence*, *Tapolca*, *Torna*. Első adataikat MELICH a 11., illetve a 13. századból közli, és meg sem kísérelti bizonyítani azt, hogy ezek – itt idézet kiinduló tételének megfelelően – már „a IX. sz. második felében is meglehettek”. A fentiekhez hozzáteszi még azt is, hogy „nem lehetetlen, hogy szláv eredetű vagy szláv közvetítésű [...] a *Bitva* vizének neve is” (i. m. 381). Ebbe a csoportba tartozhat továbbá a *Cuha* neve is, mivel ez egy

¹ Az átfogó elemzések közül itt csak az alábbiakat emelem ki: KRISTÓ 1976, KRISTÓ 2000, HOFFMANN–TÓTH V. 2016.

² A kérdésről egy történeti földrajzi tárgyú konferencián ugyancsak szóltam (tanulmányként lásd HOFFMANN 2017).

szláv **Sucha* formára vezethető vissza (i. m. 381–382). Ezek első adatait a 13., illetve a 19. századból idézi.

E neveknek a honfoglalás előtti meglétére vonatkozó nyelvészeti érveket MELICHnél nem találunk, sőt közvetlen módon másfajta bizonyítékokat sem. Nem minden alap nélkül tehetjük fel ugyanakkor azt, hogy MELICH szláv ügyekben a véleményét Anonymus gesztájára alapozta, amely bőségesen taglalja a szlávok magyarok előtti jelenlétét a Kárpát-medencében. Azt, hogy ez a gyanú nem minden ok nélkül való, a Miskolc melletti *Tapolca* kapcsán kifejtette gondolatmenete bizonyítja. Mivel nyelvi érvek alapján nem tartja eldönthetőnek, hogy ezt a nevet melyik szláv nyelvből vette át a honfoglalást követően a magyarság, bizonyítékért Anonymushoz fordul: „Minthogy pedig ez terület a honfoglaláskor Salán bolgár fejedelmé volt [...], ezért valószínű, hogy a borsodmegyei *Tapolca* a honfoglalás idején történt átvétel és pedig egy akkori délszláv *Toplica* alakból” (i. m. 121). Látható tehát, hogy MELICHnek a kronológiát illető következtetései nem nyelvészeti elemzésen és érveken alapulnak, ezért idevágó megállapításait nyelvtörténeti alapú véleményként nem értékelhetjük.

2.2. KNIEZSA ISTVÁN a 11. századi Magyarország etnikai összetételét vizsgálva azt állapította meg, hogy „Szláv lakosság Észak-Dunántúl területén kétségkívül a Bakony nyugati lejtőin található a legtömörebben. Itt ugyanis nemcsak a telepek nevei, hanem a pataknevek is túlnyomóan szláv eredetűek” (1938: 424). Bizonyítékképpen MELICH nyomán a *Gerence*, a *Tapolca*, a *Torna* és a *Bittva* szláv eredetű folyóneveket említi a 11. században is létező megnevezésként, valamint a 13. századtól adatolható magyar eredetű *Halyagos* víznevet.³ (Ez utóbbinak a 11. századra való visszavezetését nem indokolja, mint ahogyan azt sem, miért éppen ezt a folyónevet emelte ki a térségben meglévő többi, az Árpád-korból adatolható magyar eredetű víznév közül.)

A „túlnyomóan szláv eredetű” településnevek között KNIEZSÁNál két szláv eredetű: *Döbrönte* és *Torna*, továbbá öt magyar eredetű név: *Bél*, *Koppány*, *Tevel* és *Jenő*, valamint *Endrőd* szerepel. KNIEZSA érvelésére és ennek bírálatára a későbbiekben térek ki, itt most csak azt említem meg, hogy *Jenő* (a mai *Somlójenő*) 14. századi adataiból mint törzsnévi eredetű településnévként sem lehet automatikusan a név 11. századi meglétére következtetni. *Endréd* nevére pedig csak a 15. századból van adatunk (1444: *Endred*, Cs. 3: 229), a 11. századi latin nyelvű körülírását (1086: villa, que dicitur *Andree* episcopi, DHA. 1: 251), amelyet KNIEZSA is említi, nem tekinthetjük a magyar névadókra vagy névhasználókra utaló formának.

3. Ami a MELICH és KNIEZSA által felsorolt víznevek szláv eredetét illeti, ahhoz a modern etimológiai szakirodalom alapján sem férhet kétség.

³ A nevekhez lásd KNIEZSA munkájának térképmellékletét, illetve az ott jelölt helyekhez adattárának megfelelő pontjait.

A *Gerence* a 'határ' jelentésű szláv **granъ* töből alakult (FNESz.), a *Tapolca* pedig a 'meleg' jelentésű **toplъ* ~ **teplъ* töből (FNESz., HOFFMANN 2013: 108–111), mindkettő a jellegzetes szláv -*ьca* helynévképzővel (ŠMILAUER 1970: 28). A *Torna* egy szláv **ъrnъ* 'tüske, tövis, kökény' töből jött létre -*ova* helynévképzővel (FNESz., ŠMILAUER 1970: 29, 186). A *Cuha* kétségkívül a másutt is megtalálható *Szuha* formából alakult hangtani változással (FNESz.). A *Bitva* ~ *Bittva* tövét nem ismerjük ugyan, de a szerb nyelvterületen található párhuzama valószínűvé teszi szláv eredetét (FNESz.).

A Bakonyalja folyóvízneveinek keletkezési idejét jóval nehezebb meghatározni, mint nyelvi eredetüket. A szláv nyelvek történetéből ugyanis nem ismerünk olyan körülményeket, amelyek ebben a kérdésben számunkra irányadó szempontként szolgálhatnának. (Ráadásul a Kárpát-medencében az ezredforduló táján beszélt szláv nyelvekről is igen gyér ismereteink vannak. Ehhez lásd ZOLTÁN 2015.) De nem sokkal könnyebb a helyzetünk akkor sem, ha a nevek magyar nyelvbe való bekerülésének idejéről kívánunk véleményt mondani. Ebben olykor a segítségünkre lehet a nevek hangalakjának módosulása.

A *Torna* legkorábbi említése a Garamszentbenedeki alapítólevélben a kikövetkeztethető szláv **ъrnava* formával (vö. FNESz.) megegyező fonotaktikai szerkezetet jelez (1075: *Tornowa*, DHA. 1: 215). Később előfordul *v* (β) nélküli hiátusos alakban (1281: *Tornoa*, ÁÚO. 9: 321), és gyakran szerepel a *v* előtti magánhangzó nélkül, *Tornva* ~ *Tornua* formában (pl. 1292: *Thornua*, ORTVAY 2: 277–278, de ezekkel egy időben feltűnik a ma használatos hangváltozat is (1212: *Thorna*, Cs. 3: 257 – itt a mellette fekvő település nevéként).

Hasonlóan változatos formákat találunk a *Tapolca* korai adatai között is. A folyót a 13. század közepén említik először az oklevelek, a név hangalakja akkor lényegében megegyezett az eredeti szláv nyelvű **Toplъca* formával (1245: *Toplicha* ~ *Toplycha*, ÁÚO. 2: 186; 1255: *Toplycha*, ÁÚO. 2: 262). Már ezzel egy időben feltűnik hangrendileg kiegyenlített, veláris hangalakban (1251: *Taplucza*, F. IV. 2: 87), és nem sokkal később szerepel a maival azonos fonotaktikai szerkezettel is (1269: *Topolcha*, ÁÚO. 2: 247). (További adatokat és a nyelvi változás részleteit lásd HOFFMANN 2013: 108–111).

A *Gerence* neve egy szláv **Granъca* formára vezethető vissza. A bakonyalji patak neve a 11. század végén már palatális hangrendű – azaz magyar – formában jön elő (1086: ad torrentem *Grenice*, DHA. 1: 250, az oklevél későbbi átíratában nyilvánvalóan romlott *Gremce* alakban, DHA. 1: 259), de még a szó elején mássalhangzó-torlódással. Az ugyanezt a nevet viselő Somogy megyei vízfolyás nevének hangalakja a 14. század közepén már a mai formát mutatja (1346: ad fluvium *Gerenceze*, AnjouOkm. 4: 640).

A *Bittva* első előfordulásakor is már mai alakjában tűnik fel (1240: *Bitua*, ÁÚO. 2: 112), ezzel kapcsolatban legfeljebb csak azt jegyezhetünk

meg, hogy az újabb korban többször *Bittvá*-nak írják, s ez a víznév mai (különösképpen nem indokolt) sztenderd helyesírási alakja is. A *Cuha* problematikájával, mivel a nevet jelenleg csak a 18–19. század fordulójáról tudjuk adatolni, itt nem foglalkozom.

A fentiekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a víznevek régebbi, „szlávós” alakjai a magyarban is tovább élhettek, sőt az újabb „magyaros” alakokkal párhuzamosan is használatban voltak. A magyar nyelvbe való bekerülésük idejét azonban semmiféle hangtani kritériummal nem tudjuk megragadni. Nem használható fel erre a szó eleji mássalhangzó-kapcsolat megléte, illetve feloldása sem – noha ilyesféle érvekre nem ritkán történik hivatkozás a szakirodalomban –, mivel mássalhangzó-kapcsolatok a szó elején a korai ómagyar kor nyelvében is bőven előfordultak. (Lásd ehhez KENYHERCZ 2013, különösképpen 7–9 és 205–206.)

KNIEZSA a térségben a szlávoknak a magyarok előtt való jelenlétét, azaz a szláv névrétegnek a magyarhoz viszonyított korábbi voltát azzal indokolja, hogy „A folyók és általában a jelentősebb vizek neveinél ugyanis nem lehet feltenni, hogy a magyarság azokat valami kései bevándorlóktól vette volna át” (1938: 401). Ezt a megállapítást azonban további érvekkel nem támasztja alá. A gondolat forrásául egyfelől bizonyára a víznevek régiségének az onomasztikában gyakran hangoztatott tétele szolgálhatott, másfelől pedig talán – számos esetben valóban érvényes – megfigyelési tapasztalatokat sejtethünk mögötte. Annak ellenére azonban, hogy ez a tétel gyakran érvényes is lehet, általános magyarázó elvvé, egyfajta névkölcsönzési szabállyá mégsem emelhetjük, mivel számos ellenpélda is hozható a helynévi átvételek köréből.

Amint azt a fentiekben bemutatott példák is mutatják, KNEZSA a 11. századi etnikai rekonstrukciót a víznevek mellett településnevek elemzésére alapozta. KRISTÓ GYULA – aki egyébként KNEZSA módszereinek és eredményeinek a leghatározottabb bírálója volt – a víznevek és a településnevek megkülönböztetett rekonstrukciós értékét még nála is határozottabban képviselte, mivel úgy vélte, hogy „a magyarok saját önálló névadásuk előtt, vagyis a 10. században a szláv víz- és településneveket átvették (ahol egyáltalán volt ilyen), de a szláv eredetű helynév környezetének mikrotoponímiáját (a határneveket) már a magyarok alkották meg saját nyelvükön” (2003: 89–90).

Ennek fényében az általunk vizsgált terület nyelvi-etnikai képéről csakis úgy alkothatunk teljes képet a honfoglalást követő évszázadokra vonatkozóan, ha az itteni településneveket is megvizsgáljuk. Terjedelmi korlátok miatt azonban csak három folyó (a Tapolca, a Gerence és a Bittva) völgyének ómagyar kori településneveit tekintem át.⁴ A neveket tipológiai csoportokba sorolva mutatom be, többnyire csak első adatukat és mai

⁴ Veszprém megye településneveinek rendszertani szempontú feldolgozását JUHÁSZ DEZSŐ végezte el (1981)

megfelelőjüket említve. Ahol szükséges, további megerősítő információkat is megadok. Az etimológiák megállapításában jórészt a FNESz.-re, illetve MIKESY SÁNDORNak a VHL.-ban közreadott névfejtéseire támaszkodtam, ezért ezekre minden egyes névnél nem utalok, csak azt jelzem, ha a fentiekől eltérő magyarázatot tartok helyesnek.

4.1. A Tapolcafőnél eredő és Marcaltőnél a Marcalba ömlő Tapolca patak eredeti hossza csaknem 30 km volt, állandó forrásoktól táplált vize az 1970-es években elapadt, majd a 2000-es évek elején újból visszatért, immár azonban új mederbe terelve. A három patak völgy közül a középkorban ennek volt a legsűrűbb a településhálózata.

A legtöbb itteni településnév személynévből származik, és formáns nélkül – jellegzetes magyar névadással – jött létre. Ezek etimológiájának bizonyosságát növeli, ha a településnév alapjául szolgáló személynevet középkori magyarországi forrásokban is megtaláljuk. Az e csoportba tartozó településnevek felbukkanásuk időrendje szerint az alábbiak. *Pápa* (1061: molam in *Papa*, DHA. 1: 173 – azonosításához lásd KUBINYI 1994: 45, korábban a település első adatát 1225-ből idézték: *Papa*, Cs. 3: 214 és FNESz.); vö. 1252: Martinum filium *Papa* szn., többször nemzetségnévként is: 1244: de genere *Papa* (ÁSz.). *Tevel* (1086: *Tuel*, DHA. 1: 252), ma *Adásztevel* (1378: *Adastewyl*, Cs. 3: 256), és *Nagytevel* (1422: *Nagthewel*, Cs. 3: 256) községek; vö. 950 k.: *τεβέλης* szn. (GYÓNI 1943: 131). *Izsa* (1269: possessio *Isay*, ÁÚO. 8: 247, 1370: *Isa*, Cs. 3: 235), ma *Izsal* néven puszta Pápakovácsi határában (VeMFN. 2: 54/21); vö. 1237: *Ysa* szn. (ÁSz.). *Atya* (1319: *Athya*, Cs. 3: 21, VHL. 102), ma *Atyapuszta* Pápakovácsi határában (VeMFN. 2: 54/112); vö. 1245: *Athya* szn. (ÁSz.). *Sávoly* (1330: *Saul*, PRT. 8: 307), ma *Sávolyipuszta* Pápa, Nagygyimót és Adásztevel határában (VeMFN. 2: 29/719 stb.); vö. 1111: *Saul* szn. (ÁSz.). *Böröllő* (1345: *Berulle*, Cs. 3: 222, VHL. 151), ma *Böröllőpuszta* Pápa határában (VeMFN. 2: 29/612); vö. 1233: *Berilleum* [acc.] szn. (PRT. 1: 722). *Uzsal* (1405: *Vsal*, ZsigmOkl. 2/1: 516), ma *Uzsalpuszta* Nagytevel határában (VeMFN. 2: 46/95); vö. 1138/1329: *Vsa* szn. (ÁSz.). *Tima* (1475: *Thema*, Cs. 3: 256, VHL. 372), ma *Timapuszta* Mihályháza határában (VeMFN. 2: 37/74); vö. 1215/1550: *Temam* [acc.] szn. (ÁSz.).

Valószínűsíthető a személynévi eredete az alábbi neveknek, noha párhuzamos személyneveket nem találunk a középkori magyarországi forrásokban. *Görzsöny* (1346: *Gursun*, Cs. 3: 232), a későbbi *Alsógörzsöny* (1544: *Alsogersen*, Cs. 3: 232) és *Felső-*, illetve *Egyházasgörzsöny* (1423: *Eghazasgersen*, Cs. 3: 232) falu (VHL. 288–289), ma *Nemesgörzsöny* néven szerepel. *Igal* (1359: *Igar*, AnjouOkm. 7: 566–567), ma *Igalpuszta* Pápa határában (VeMFN. 2: 29/909). *Léhért* (1467: *Lyherth* ~ *Lyhyrth*, Cs. 3: 240, VHL. 244), ma *Léhértipuszta* Adásztevel határában (VeMFN. 2: 38/16).

Személynévből *-d* helynévképzővel alakult *Acsád* település neve (1332: *Achad*, Cs. 3: 218, VHL. 270–271), amelyet ma *Nagyacsád*-nak neveznek;

vö. 1086: *Acha* szn. (ÁSz.). Foglalkozásnévből *-i* helynévképzővel jött létre *Kovácsi* neve, amelynek kezdetben képző nélküli említései is előfordulnak (1330: *Koach*, AnjouOkm. 2: 496; 1488: *Kowachy*, Cs. 3: 239, VHL. 324–325), ma *Pápakovácsi*.

A Tapolca völgyében több olyan települést is találunk, amelynek a neve magyar eredetű természeti névből (mikrotoponimából) metonimikus úton alakult. Ilyen a Tapolca forrásánál fekvő *Tapolcafő* (1351: *Thapulchafew*, AnjouOkm. 5: 494, HOFFMANN 2013: 111–114), illetve a Tapolca és a Marcal összefolyásánál lévő *Marcaltő* (1380: *Marchalteu*, Cs. 3: 241, VHL. 258): a név arra utal, hogy a Marcal a szabályozása előtt itt ömlött a Rábába. Mindkét települést ma is így nevezik. *Döbrés* falu neve (1369: *Debres*, VeszprReg. 245) a régi magyar *debre* 'völgy' földrajzi köznévből alakult *-s* helynévképzővel (HOFFMANN 2013: 32–35, továbbá HOFFMANN 2014), ma határrész neve Tapolcafőn. A 14. században *Füzes* néven feltűnő település (1370: *Fizes*, MRT. 4: 205) később *Hódoska* néven szerepel (1439: *Fyzes* al. nom. *Odoska*, 1488: *Hodoska*, Cs. 3: 234, VHL. 202). Az eredetileg növényzetre utaló nevet az állatvilágra utaló újabb névforma váltotta fel. Ma *Hódoskapusztá* Pápa határában (VeMFN. 2: 29/682). *Agyaglyuk* település neve (1436: *Agyaglyk*, Cs. 3: 218, VHL. 92) eredetileg agyagvételi helyet jelölhetett, ma helynév Pápa határában (VeMFN. 2: 29/779). *Parlagszeg* neve (1451: *Palagzagh*, VHL. 314) nem maradt fenn, Pápa területére teszik a helyét. *Mezőszeg* (1488: *Mezewzeg*, Cs. 3: 242) Tapolcafő határába olvadt be, ahol ma is így hívják a falu belterületének egy részét (HOFFMANN 2013: 76–78). Mindkét név eredetileg mikrotoponimaként egy bizonyos földterületnek a szögletét, *szeg*-ét jelölte.

Az ott álló udvarházzal kapta a nevét *Lak* település (1401: *Laak*, ZsigmOkl. 2/1: 114), amely később (templomának jellemzőjére utalva) *Kéttornyúlak* néven szerepel (1571: *Kettornyolak*, VHL. 215), ma is így nevezik a települést. Ritka névadási eljárással, névköltöztetéssel jött létre *Hanta* neve, amelyet Pápa mai területén említenek (1488: *Hamthe*, Cs. 3: 233; 1650: *Hanta*, VHL. 198). Birtokosa az akkor Veszprém, ma Komárom megyében fekvő hántai prépostság volt, nevét az ő településükről kapta.

A fentiekben említett elsődleges településnevek névtani tekintetben egyrészeseek, mivel az általuk jelölt településről csupán egyetlen információt közölnek, azt, hogy a helység valakinek a tulajdonában van, valamely területen épült fel stb. A kétrészes nevek közül *Mezőlak* (1286/1347: *Mezeulak*, HazOkm. 8: 248) neve tűnik fel elsőnek, majd *Borsosgyőr*-é (1389–90: *Borsos Geur*, Cs. 3: 224). A 15. századtól jelennek meg a *háza* utótagú kétrészes településnevek, amelyek előtagjaként személynevek állnak: *Mátéháza*, amely később *Mátyusháza* (1443: *Mathehaza*, Cs. 3: 242; 1587: *Matheshaza*, 1728: *Mattyushaza*, VHL. 261) néven szerepel, *Simon*-vagy *Simaháza* (1458: *Symonhaza*, HOk. 423; 1488: *Simahaza*, Cs. 3: 250) és 1531-ből adatolható *Ivánháza* (VHL. 206). Csupán egyetlen *falva* utótagú településnevet ismerünk ezen a vidéken, a nevével királynői

birtoklásra utaló *Asszonyfalvá*-t (1488: *Azsonyfalwa*, Cs. 3: 219), amely később *Asszonyfa* néven tűnik fel (1723: *Asonfa*, VHL. 102). A kétrészes nevek között említhető *Udvarsoka* és/vagy *Ozorsoka* neve is, amelyek utótagja a 'falu' értelmű *sok* településnév-formáns (vö. pl. a közeli *Malomsok* nevében, FNESz.). Korai adata viszonylag jól azonosítható Pápa területére (1245: *Ozorsuka*, PRT. 8: 288–289), később *Udvarsok(a)* formában tűnik fel (1330: *Vduorsuk*, PRT. 8: 307), de bizonytalan, hogy a két név azonos vagy különböző településeket jelölt-e (vö. HARIS 1994: 27, MRT. 4: 194–196).

A fentebb ismertetett 29 település neve kivétel nélkül magyar eredetű. Csupán egyetlen település megnevezése esetében merülhet fel a szláv eredet gyanúja: a Pápa területére lokalizálható *Zsemlér*-ről legkorábban 1340-ből szerzünk tudomást (TörtTár. 1893: 605, modernizált lejegyzéssel), később többször is említik (1436: *Semleer*, 1470: *Semlyer*, Cs. 3: 261). Ma ismert helynév nem őrzi a nyomát (vö. VeMFN. 2.), de Pesty adatközlője még mint Pápához tartozó pusztát sorolta fel (1864: *Zsömlér*, N. Nagy 2000: 152). A név megfejtéséhez figyelembe vehetjük az egykori Bars vármegyében fekvő *Zsemlér* település nevének magyarázatát. Ezt KISS LAJOS a szlovák *Žemlary* településnév átvételének tartja, amelynek eredeti jelentése 'zsemlesütő' lehetett (FNESz., ugyanígy TÓTH V. 2001: 251 is), és a szlovák népnyelvi *žemliar* 'zsemlesütő' foglalkozásnév származéka. A településnév szlovák változata azonban a régiségben nem fordul elő a forrásokban (lásd Lipszkynél: *Žemlary*), s a 11. századból adatható név (1075/+1124/+1217: *Semlar*, DHA. 1: 215) aligha köthető a szlovák nyelvhez, legfeljebb szláv eredetűnek mondható (így magyarázza SZŐKE 2015: 207). Érdekes még ehhez azt is hozzátenni, hogy a foglalkozásnevek gyakran személynévi áttétellel váltak településnévvé, így az ilyen esetekben ezzel a lehetőséggel is érdemes számolni.

4.2. A Bakony mélyén eredő Gerence folyása csaknem kétszer olyan hosszú, mint a Tapolcáé, a völgyében a középkorban azonban az ottanihoz képest csak feleannyi településről tudunk, s ma is jóval ritkábban lakott térség. A legrégebbi településnév-réteget itt is olyan egyrészes személynévi eredetű településnevek alkotják, amelyek mögött Kárpát-medencebeli személynévi adatok is állnak. *Bél* (1086: abbas *Beliensis*, DHA. 1: 250), amelyet már a 16. században mai *Bakonybél* néven említenek (1558: *Bakunbeel*, PRT. 9: 463); vö. 1217/1550: *Beli* szn., többször nemzetségnévként is: 1246/1437: de genere *Bel* (ÁSz.). *Koppány* (1086: *Cupan*, DHA. 1: 250), ma *Bakonykoppány*; vö. 1055: *Cupan* szn. (ÁSz.). *Bödöge* (1243: *Budugey* ~ *Bedegey*, ÁÚO. 7: 132), már a 15. században mai *Homokbödöge* néven is említik (1424: *Homokbedege*, Cs. 3: 221), de szerepel a faluosztódással létrejött *Egyházashödöge* (1373: *Eghazasbedege*, Cs. 3: 221) is; vö. 1286/1343: *Bedeg* szn. (ÁSz.). *Béb* (1260 k.: *Beeb*, ÁÚO. 2: 327), ma ugyanúgy *Béb*; vö. 1293: *Bebe* szn. (FNESz.). *Gyimót* (1260 k.: *Gymolt*, ÁÚO. 2: 327), a 14. és 15. században két falu: *Nagy-* és *Kisgyimót*

(1367: *Nog Gymolt*, VeszprReg. 235, 1424: *Kysgymolt*, Cs. 3: 232), ma *Nagygyimót*; vö. 1216/1550: *Gyomolth* szn. (ÁSz.). *Ugod* (1287: *Vgud*, SztP. KritJ. 2/2–3: 386), ma *Ugod*; vö. 1211: *Wgod* szn. (ÁSz.). *Vaszar* (1290: *Wozor*, F 7/3: 95), ma *Vaszar*; vö. 1246/1453: *Vozor* szn. (ÁSz.). KISS LAJOS a régi *vasszar* 'kohósalak' szóból származtatja, amely a településnek a vasgyártással való kapcsolatára utalhatott (FNESz.). *Csót* (1488: *Cholt*, Cs. 3: 226), ma *Csót*; vö. 1211: *Ciot* szn. (ÁSz.).

Több település megnevezése foglalkozásnévből alakult. *Szűcs* (1249: *Scelch*, PRT. 8: 291, 1348: *Seulch*, 1358: *Zeuch*, Cs. 3: 255), ma *Bakonyszűcs*. MIKESY ugyancsak az ótörök eredetű *szűcs* foglalkozásnévre vezeti vissza (VHL. 124), KISS LAJOS szerint azonban ennek az egyeztetésnek hangtani nehézségei vannak, és egy déli szláv R. **selbčb* 'paraszt(ok) birtokában lévő' alakból magyarázza. A *szűcs* alatt hasonló helynévformákat közöl a TESz., és kérdőjellel felvesz ilyeneket a WOT. is. *Nyőgér* (1432: *Neger*, Cs. 3: 244), ma *Nyőgér* külterületi lakott hely Vanyola területén (VeMFN. 2: 24); vö. R. *nyőgér* 'kun katonai kíséző' (FNESz.). Képző nélküli és helynévképzővel alakult változatai is előfordulnak az alábbi foglalkozásnévi eredetű településneveknek. *Takácsi* (1304/1464: *Takach*, 1315: *Takachy*, Gy. 2: 635), ma *Takácsi*, amely már a 15. században három településre bomlott (1437: *Felsetakach*, 1480: *Alsothakachy*, 1488: *Kapolnastakachy*, Cs. 3: 255). *Ihászi* (1332: *Johaz*, Cs. 3: 234, 1542: *Ihazy*, VHL. 205), ma *Ihászi*; vö. a *juhász* nyelvjárási *ihász* változata (ÚMTsz.)

Ismeretlen eredetű településnévnek tekintem a *Vanyola* nevet (1222: *Vinula*, PRT. 1: 656, 1388: *Vanyala*, Cs. 3: 258), amely ma is ugyanilyen formában létezik. KISS LAJOS bizonytalan eredetűnek tartja, egyfelől a latin *vinum* 'bor' kicsinyítő képzős *vinulum* származékával hozza kapcsolatba, másfelől egy **Vén Ula* 'az Ula nemzetség feje' szn.-ből származtatja (FNESz.).

Egyetlen kétrészes településnév található a térségben: *Olaszfalva* nevének előtagja a falu lakóinak etnikumára utal (1437: *Olasfalw*, Cs. 3: 244, vö. RÁCZ A. 2011: 132). Bakonyszűcs határába olvadt, ma nem őrzi helynév a nyomát.

4.3. A Bittva a Nyugati-Bakony magasabb térségében ered, és a Tapolcától délre haladva 45 km hosszú folyás után Mihályházánál ömlik a Marcalba. A folyóvízgy településsűrűsége a Gerencée és a Tapolcáé között van. A legtöbb település neve itt is személynévből alakult formáns nélkül. *Podár* (1240: *Pudar*, Cs. 3: 247), ma helynév Dáka határában (VeMFN. 2: 49/130); vö. 1280: *Padar* szn. (ÁSz.). *Dereske* (1240/1355: *Doroska*, HazOkm. 8: 422, 1347: *Dereske*, Cs. 3: 228), ma *Pápadereske*; vö. 1242>1393>1416: *Draskw* (ÁSz.). *Kup* (1240/1355: *Cup*, HazOkm. 8: 423), ma ugyanígy hívják a települést; vö. 1111: *Cup* szn. (ÁSz.). *Salamon* (1242: *Salamon*, F. 10/3: 250), ma *Pápasalamon*; vö. [1067]/1267: *Salamon* szn. (ÁSz.). *Petend* (1307: *Petend*, Cs. 3: 247), ma helynév Mihályháza

határában (VeMFN. 2: 37/26); vö. 1246/1377: *Petened* szn. (ÁSz.). *Dáka* (1351: *Dalyka*, AnjouOkm. 5: 508, 1397: *Dalka*, ZsigmOkl. 1: 541), ma ugyanígy hívják a települést; vö. 1275/1347: *Daka* szn. (ÁSz.). *Zimán* (1370: *Zyman*, Cs. 3: 261, 1742: *Ziman nunc Imár*, VHL. 205), ma *Imáripusztá* Ganna határában (VeMFN. 2: 58/42); vö. 1289>1360: *Zyman* szn. (ÁSz.).

Valószínűleg személynévből alakultak az alábbi településnevek is, közvetlen személynévi megfelelőjüket azonban nem tudjuk adatolni Kárpát-medencebeli középkori forrásokból. *Jár* (1349: *Jar*, Cs. 3: 235), ma *Járföld* Bakonyjákó határában (VeMFN. 2: 59/61). A *Jarosló*-féle személynévek (1111: *Jaresclau*, ÁSz.) szolgálhattak egy **Jár* szn. alapjául. *Döbrönte* (1240: *Debrenta*, PRT. 8: 288, 1330: *Debrenthe*, Cs. 3: 227). KISS LAJOS egy szláv R. **Dobřeta* szn.-ből származtatja (FNESz.). Ugyanígy nyilatkozik róla KNEI ZSA is: „magyar névadás egy szláv *Dobřeta* személynévből” (i. m. 468), ennek ellenére azonban a 11. századi szlávokra utaló településnevek között tárgyalja. A nevet bizonyára amiatt tekinti a 11. századra visszavezethető megnevezésnek, mert az előzményeként feltett szláv személynévben lévő palatális nazális magánhangzót [ę] a magyarban -*en* hangkapcsolat képviseli, ami azt mutatja, hogy a név átvétele még a szláv denazalizáció lezajlása előtt megtörténhetett. Ha ilyen szláv eredetű személynév lehetett is a magyarban (FEHÉRTÓI KATALIN Árpád-kori személynévtárában nem találunk rá adatot), a belőle immáron magyar névadással (metonímiával) létrejött helynév a későbbiekben is bármikor kialakulhatott, semmi sem indokolja a 11. századra való datálását. Ehhez még azt is hozzá kell ráadásul tennünk, hogy a szlavisztika mai ismeretei szerint a Kárpát-medencebeli szláv nyelvekben a denazalizáció nem zárult le a 11. században (vö. ZOLTÁN 2015: 37–38).

Valószínűleg foglalkozásnévből jött létre *Arda* település neve (1434: *Ordo*, Cs. 3: 245), amely ma határrész név Nagytevel határában (VeMFN. 2: 46/35); vö. *ardó* 'erdőóvó' (FNESz. *Hídvégardó*).

Természeti névből, mikrotoponimából metonimikusan alakult néhány további település megnevezése. *Nyárad* (1237–40: *Naryhag*, 1347: *Narag*, Cs. 3: 244), ma ugyanez a neve a falunak. A *nyár* fanév -*d* helynévképzős formájára vezethető vissza. *Békás* (1367: *Becas*, Cs. 3: 221), ma ugyanez a neve a falunak. *Nádasd* neve már faluosztódás után, két falu nevében jön elő (1367: *Olsounadasd*, *Felseunadasd*, Cs. 3: 243), ma *Nádasdi-csúcs* határrész név Mihályháza területén (VeMFN. 2: 37/11).

Bizonytalan eredetű *Ganna* település neve (1330: *Ganna*, Cs. 3: 231), amelyet az EtSz. ismeretlen eredetűnek mond. KISS LAJOS szláv eredetűnek tartja, és egy 'féreg, kígyó' jelentésű ósszláv **gadъ* szóra vezeti vissza, de megemlíti, hogy szláv személynévi előzményre is gondolhatunk (FNESz., ugyanígy TÓTH V. 2001: 58–59), ez utóbbi esetben viszont a településnév magyar névadókhoz köthető. Ugyancsak bizonytalan eredetű *Kamond* település neve, amelyet csak 1539-ben említenek először (VHL. 209), és

amely ma határrész neve Mezőlakon (VeMFN. 2: 27/61). Az ugyanilyen nevet viselő Veszprém megyei településről KISS LAJOS azt mondja, hogy feltehetően a 'kő' jelentésű szláv szó rejlik benne a magyar -d helynévképzővel megtoldva (FNESz.). Szláv szóhoz azonban nem szokás magyar képzőt kapcsolni, legfeljebb azt gondolhatjuk, hogy a szláv szóból lett helynév kaphatta meg ezt a formánst. A képző azonban mindenképpen magyar névadókra utal.

Ismeretlen eredetű *Nóráp* falu neve (1370: *Norap*, Cs. 3: 244), amely ma is ezt a nevet viseli.

Településre utaló földrajzi köznévvél alakult kétrészes településnév mindössze három fordul elő a Bittva völgyében. *Jákótelke* (1351: *Jakotelke*, később *Jákó-ként* szerepel: 1464: *Jakow*, Cs. 3: 235), ma *Bakonyjákó*. *Csobotháza* (1474: *Chobodhaza*, Cs. 3: 226), ma ugyanilyen néven határrész Mihályházán (VeMFN. 2: 37/60). *Mihályháza* (1488: *Myhalhaza*, Cs. 3: 242), ma is ezt a nevet viseli a falu. Mindegyik név előtagja személynév.

5. A fenti elemzésekből megállapítható, hogy azok eredményei nem igazolják KNEZSÁNAK a 11. századra vonatkozó, a korábbiakban bemutatott megállapítását. A 11. századból adatolható négy településnév (*Pápa*, *Tevel*, *Bél*, *Koppány*) mindegyike vitathatatlanul magyar nyelvű névadóktól és névhasználóktól származik. Ezek mellett természetesen a korban létezettek további települések is a vizsgált területen, azonban olyan nyelvtörténeti, névtörténeti módszert, eljárást nem ismerünk, amelynek a segítségével bármelyik később adatolható településnév visszavezethető lenne a 11. századra. Szláv településnevek többségéről nemcsak ebben a században nem beszélhetünk a három folyó völgyében – szemben azzal, amit KNEZSA megállapított –, de az egész ómagyar kor folyamán itt előforduló 71 település 79 megnevezéséből mindössze két esetben vetődhet fel komolyabban a szláv eredet gyanúja (*Zsemlér*, *Ganna*), ám ezek esetében is számolhatunk a magyar nyelvből való magyarázattal lehetőségével is.

11. századi szlávok nyomait tehát településnevek a Bakonyalja itt vizsgált részén egyáltalán nem mutatják. Nem ritka azonban, hogy határrésznevek őrzik egykori települések emlékét, ahogyan az a fenti példák között is több esetben látható. Elvileg nem zárható ki az sem, hogy egykor létezett, korai szláv települések neve ugyan nem maradt fenn a forrásokban, ám mikrotoponimákként megőrződtek a nyelvhasználatban. Ez azonban csak a térség teljes – ezres nagyságrendű – helynévkincsének átvizsgálása révén deríthető ki. Egy felületesebb átrostálással én magam nem találtam olyan neveket, amelyek a szláv eredet gyanúját határozottan felvetnék.

Hogyan magyarázhatjuk ilyen körülmények között – hogy ti. nincsenek a vidéken szláv eredetű, azaz szláv lakosságra utaló településnevek – azt, hogy a térség fő folyóvizei szláv eredetű nevet viselnek? Ezeket a magyarság kétségtől itt élő és a vizeknek nevet adó szláv népektől vette

át. A fő kérdés ennek a problémának a megítélésében az, hogy a két néptitenni településtörténete milyen kronológiai összefüggést mutat.

Elvileg – ahogyan a fentiekben erre KNEI ZSA véleményéhez kapcsolódóan már utaltam – nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy az itt élő magyarság közé később betelepült szlávoktól valók e víznevek. Az általam vizsgált térségben ez azonban nem valószínűsíthető, mivel ez esetben a későbbi szláv települések nevei minden bizonnyal megjelenének a forrásokban is. A *Zsemle*r névnek ebben a kérdésben bizonyító ereje aligha lehet, mivel a történeti források arra mutatnak, hogy ez a település Pápa birtokból vált ki (HARIS 1994: 47), így esetlegesen később betelepült szláv lakói semmiképpen nem lehetnek a település feltűnésénél jóval korábról adatolható *Tapolca* névadói.

Másik lehetőségként feltehető, hogy a magyarok megtelepedésükkor szláv népeket találtak e térségben, és tőlük vették át az itt tárgyalt vízneveket. E folyók megnevezései közül a *Gerence* nevét már a 11. századi forrásokban is megtaláljuk, ahogyan a *Torná*-ét is. A fenti névrendszertani viszonyokból következtethetően a magyarság megjelenését megelőzően keletkezhetett a *Tapolca* és a *Bittva* neve is, noha ezek csak a 13. század közepétől adatolhatók.

A megtelepedő magyarság azonban nem vette át a feltehetően itt élő szláv népek településeinek megnevezéseit, azaz nem látjuk igazolhatónak KRISTÓ GYULÁNAK az előzőekben idézett – és általános érvénnyel megfogalmazott – tételét. Az, hogy ennek mi lehetett az oka, jól magyarázható a településnevek és a víznevek névadási helyzetének eltérő jellegével. A természeti nevek (amelyek közé a víznevek is tartoznak) és a műveltségi nevek (köztük a településnevek) ugyanis nemcsak nyelvi jellegüket érintően különböznek egymástól, hanem a keletkezésüket tekintve is. A településnevek létrejöttében a tudatosság és az egyéni szándék jóval nagyobb mértékben játszott szerepet, mint más névfajták esetében. (Ehhez lásd HOFFMANN 2005.) Ez távolabbról azzal is összefügg, hogy a településnevek valamely térség birtokbavételének nyelvi jeleként is felfoghatók, különösképpen abban a korban, amikor a jogbiztosítás terén az írásbeliség még elenyésző szerepet játszott a szóbeliség mellett. A településnév tehát igen gyakran egyúttal a területhez való jogot is kifejezhetette. (A személynévi eredetű településnevek ilyen értelmű interpretálásához lásd TÓTH V. 2017: 15–20.) E névtípus fontosságát mutatja az is, hogy a vizsgált térségben az elsődleges településnevek kétharmad részében személynév vagy személyt jelölő szó jelenik meg.

Nyelvészeti vizsgálatok alapján összességében tehát azt tudjuk csupán megállapítani a Bakonyalja korai népességi viszonyairól, hogy a magyarság jelenléte e térségben a 11. század második felében kétségtávol kimutatható, és – főképpen névrendszertani érvek alapján – azt is nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a területen betelepülésükkor a magyarok szláv népességet találtak. E népesség jelenléte azonban a 9. századra – ahogyan azt

MELICHnél látjuk – nyelvészeti eszközökkel nem igazolható. Figyelmet érdemel ezzel összefüggésben ugyanakkor az a történettudományi forrásokra és következtetésekre épülő feltevés, mely szerint a Bakonyalja Veszprém vármegye megalakulásakor esetleg még nem volt betelepítve (KUBINYI 1994: 45).

Az itt bemutatott eredmények természetesen még tovább finomíthatók egyfelől a mikrotoponímiai anyagnak az elemzésbe történő bekapcsolásával, másfelől pedig a történettudományi és a régészeti kutatások ismeretanyagával való összevető, komplex vizsgálatok révén.

IRODALOM

- AnjouOkm. = *Anjoukori okmánytár* I–VI. Szerk. NAGY IMRE. Bp., 1878–1891. VII. Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. Bp., 1920.
- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár* I–XII. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. Pest (később Budapest), 1860–1874.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I–III., V. Budapest, 1890–1913.
- DHA. = *Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol. I*. Redidit GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest, 1992.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN–MELICH JÁNOS, *Magyar etymologiai szótár* I–II. Bp., 1914–1944.
- F. = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I–XI. Studio et opera GEORGII FEJÉR. Budaë, 1829–1844.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I–IV. Bp., 1963–1998.
- GYÓNI MÁTYÁS 1943. *A magyar nyelv görög feljegyzéses szórványemlékei*. Budapest.
- HARIS ANDREA 1994. A települések halmazától a városig. In: KUBINYI ANDRÁS főszerk., *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Pápa.
- HazOkm. = *Hazai okmánytár* I–V. Kiadják: NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr, 1865–1873. VI–VIII. Kiadják: IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ. Budapest, 1876–1891.
- HOFFMANN ISTVÁN 2005. Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 27: 117–124.
- HOFFMANN ISTVÁN 2013. *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 30. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Egy elfeledett földrajzi köznévi nyomában. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 119–138.

- HOFFMANN ISTVÁN 2017. A helynévfajták és az etnikai rekonstrukció. Megjelenés alatt.
- HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA 2016. A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- HOKl. = *Hazai Oklevéltár. 1234–1536.* Szerk. NAGY IMRE–DEÁK FARKAS–NAGY GYULA. Bp., 1879.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1981. Veszprém megye helységneveinek rendszere. In: *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 160. 253–263.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban.* A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I–II.* Budapest, II, 365–472.
- KRISTÓ GYULA 1976. *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához.* Acta Historica Szegediensis. Tomus LV. Szeged.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- KRISTÓ GYULA 2003. *Nem magyar népek a középkori Magyarországon.* Lucidus Kiadó, Budapest.
- KUBINYI ANDRÁS 1994. A középkori Pápa. In: KUBINYI ANDRÁS főszerk., *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig.* Pápa. 45–76.
- LIPSKY, Mappa = LIPSKY, JOANNES, *Mappa generalis regni Hungariae.* Pesthini, 1806.
- LIPSKY, Rep. = LIPSKY, JOHANNES, *Repertorium locorum obsectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et Confiniorum Militarium magni item principatus Transylvaiae occurrentium I–II.* Budae, 1808.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország.* Budapest.
- MRT. 4. = *Magyarország régészeti topográfiája. 4. Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és a zirci járás.* Szerk. TORMA ISTVÁN. Budapest, 1972.
- N. NAGY ISTVÁN 2000. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtára. Történelmi Veszprém vármegye.* Pápa.
- ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII-dik század végeig I–II.* Budapest.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII.* Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC. Budapest, 1912–1916.
- RÁCZ ANITA 2011. *Adatok a népnévvel alakult régi településneveink történetéhez.* A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 19. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Průručka slovanské Toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik.* Praha, Academia.
- SZÓKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* A Magyar Névtudományi Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Sztp. KritJ. = SZENTPÉTERY IMRE–(BORSA IVÁN), *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* I–II/1–4. Budapest, 1923–1987.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–76. IV. Mutató. Bp., 1984.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Az Árpád kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* A Magyar Névtudományi Kiadványai 4. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2017. [*Személynévi helynévadás az ómagyar korban.*](#) A Magyar Névtudományi Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TörtTár. = *Történelmi Tár.* Budapest, 1878–1911.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk. *Új magyar tájszótár.* I–V. Budapest, 1979–2010.
- VeMFN. 2. = BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC szerk. *Veszprém megye földrajzi nevei II. A Pápai járás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 171. Budapest, 1987.
- VeszprReg. = KUMOROVITZ L. BERNÁT, *Veszprémi regeszták (1301–1387).* Budapest, 1953.
- VHL. = ILA BÁLINT–KOVACSICS JÓZSEF, *Veszprém megye helytörténeti lexikona.* Budapest, 1964.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2015. Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 35–44.
- WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD, *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian.* Wiesbaden, 2011.
- ZsigmOkl. = *Zsigmondkori oklevéltár* I–VII. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1951–2001. VIII–IX. Szerk. BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Budapest, 2003–2004. X. Szerk. C. TÓTH NORBERT. Budapest, 2007. XI. Szerk. C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR. Budapest, 2009.

